

8. Ethisch redeneren

8.1. Individuele moraal, maatschappelijk ethos en ethiek

- **Individuele moraal** = de waarden en normen die een individuele persoon hanteert
- **Het maatschappelijk ethos** = de waarden en normen die in de maatschappij leven
- **Ethiek** = het kritisch nadenken over de moraal en het ethos

8.2. Een operationele omschrijving voor ethiek

- **Gewetensconflict** = wanneer je als individu voor een waardeconflict staat en je jezelf afvraagt hoe je moet handelen. Wat is de beste oplossing? Voor welke waarden ga je kiezen? Wat is je verantwoordelijkheid in deze situatie?
- **Morele of ethische problemen** = problemen die zich voordoen in de samenleving waarbij men zoekt naar een (ethisch) verantwoorde oplossing. Ook hier gaat het om het zoeken naar verantwoordelijkheden. Er moeten keuzes gemaakt worden in de samenleving en verschillende waarden komen daarbij met elkaar in botsing.
- **Ethiek** = de wetenschap die kritische redeneermethodes ontwikkelt om na te gaan wat goed en slecht is, rechtvaardig en onrechtvaardig, verantwoord en onverantwoord, menswaardig en mensenwaardig. Kortom: alles wat behoort tot de menselijke verantwoordelijkheid. Met als doel te zoeken naar de meest menswaardige oplossing.

8.3. Het domein van de ethiek

Elk domein uit de samenleving kan door de ethiek onderzocht worden. Steeds kan onderzocht worden of iets goed of slecht is, rechtvaardig of onrechtvaardig, menswaardig of mensenwaardig.

Daarom zijn er binnen de ethiek zoveel verschillende disciplines. Zoals de geneeskunde zich opsplijt in heelkunde, orthopedie, gynaecologie, oncologie enz. naargelang het domein dat onderzocht wordt, zo splitst de ethiek zich ook op. Deze specialisaties, want dat zijn het eigenlijk, staan niet los van elkaar. Enkele voorbeelden met een beknopte voorstelling.

FUNDAMENTELE ETHIEK	bestudeert de ethiek als wetenschappelijke discipline op zich. De fundamentele ethiek is <u>een kritische studie van de ethiek</u> zelf.
SOCIALE ETHIEK	bestudeert de menselijke relaties en verhoudingen, met andere woorden: de sociale verantwoordelijkheid. Dit is dus bij uitstek het <u>domein van de sociale rechtvaardigheid</u> .
MEDISCHE ETHIEK	bestudeert alle kwesties die te maken hebben met de <u>geneeskunde en de gezondheidszorg</u> . Deze sector kent een explosieve groei omdat de medische toepassingen door de nieuwe technologieën steeds toenemen.
BIO-ETHIEK	Vooral de toepassingen op vlak van biologie zijn enorm doordat de kennis van de erfelijkheid enorm is toegenomen en de biotechnologie daardoor met rasse schreden vooruitgaat. Kunstmatige bevruchting, gentechnologie, klonen, ... de mens kan als-

	maar méér, maar mag alles wat kan? De bio-ethiek bestudeert dus <u>alle vragen die voortkomen uit het biologisch onderzoek.</u>
ECOLOGISCHE ETHIEK OF MILIEU-ETHIEK	onderzoekt alle vragen die betrekking hebben op <u>de ecologische verantwoordelijkheid</u> van de mens
AGRARISCHE ETHIEK	Dit is een specifiek domein dat natuurlijk samenhangt met het vorige. De agrarische ethiek bestudeert <u>de ethische vragen die de (moderne) landbouw stelt.</u> De moderne landbouw is een heuse agrarische industrie geworden en dat stelt zo zijn eigen bijkomende problemen. Het mestprobleem, de veehouderij, de voedselveiligheid en nog oneindig veel andere problemen.
BUSINESS ETHICS (is het vreemde woord voor) ONDERNEMINGS-ETHIEK of ZAKEN-ETHIEK, of ook nog BEDRIJFSETHIEK	Het is duidelijk dat in een wereld als de onze waar de economie zo'n grote rol speelt, <u>de verantwoordelijkheid die bedrijven of ondernemingen hebben</u> vrij groot is, en dat op verschillende vlakken. Zowel op vlak van prijs en kwaliteit van produkten, van veiligheid en dies meer. Ethisch onverantwoord zijn bijvoorbeeld het plegen van fraude, het betalen of aanvaarden van steekpenningen, bedrijfsspionage enz. De laatste jaren is er ook veel te doen rond rechtvaardige productie. Bijvoorbeelden rond de manier waarop produkten gemaakt worden door kinderarbeid, of mensonwaardige arbeidsomstandigheden. (Denk aan de problematiek rond <i>fai trade</i>)
ARBEIDSETHIEK	Spelen de ethische vragen zich meer specifiek af rond kwesties die de verhoudingen werkgever-werknemer aangaan, de arbeidsomstandigheden e.d. zitten we op het domein van de arbeidsethiek. Dit is het domein van <u>de rechten en plichten van werkgever en werknemer.</u> De arbeidsethiek (met de problematiek van de arbeidsrechten en -plichten) maakt natuurlijk deel uit van het ruimer geheel van de sociale ethiek.
POLITIEKE ETHIEK	bestudeert de vragen die zich stellen op vlak van <u>politiek</u> bedrijven
JOURNALISTIEKE ETHIEK	het beroep van <u>journalisten</u> brengt uiteraard heel wat specifieke rechten en plichten met zich mee. Denk bijvoorbeeld alleen al maar aan de problematiek rond de persvrijheid, het recht op privacy, de bescherming van de bronnen, het checken van de bronnen op hun waarheidsgehalte enz.
MEDIA-ETHIEK	Met bovenstaande begeben we ons ook op het domein van de <u>media</u> -ethiek. De media zijn in de hedendaagse maatschappij uitgegroeid tot een belangrijke machtsfactor. Men spreekt dikwijls over de 'vierde macht'. De media bespelen de publieke opinie en hebben dus een grote invloed. Anderzijds moeten ze het recht op informatie waarborgen. Het is duidelijk dat ook de me-

	dia aan regels gebonden zijn. Welnu, de rechten en plichten inzake de media maken deel uit van de media-ethiek. Hun verantwoordelijkheid is werkelijk zéér groot.
SPORTETHIEK	Wie bijvoorbeeld denkt aan het probleem van doping, heeft onmiddellijk een concreet voorbeeld van een toepassing van de <i>sportethiek</i> . Ook de sport kenden waarden en normen. Deze worden geleverd door de sportethiek.
SEKSUELE ETHIEK	Het is duidelijk dat de menselijke seksualiteitsbeleving niet instinctief bepaald is, maar gebonden is aan bepaalde normen en gericht op bepaalde waarden. M.a.w.: de seksuele ethiek is gericht op een <i>menswaardige seksualiteitsbeleving</i> .
JURIDISCHE ETHIEK	bestudeert het domein van de <i>rechtspraak</i>

Zo zouden we eigenlijk nog een tijdje kunnen doorgaan. Want ethiek omspant alle levensdomeinen. Er is niets in het leven waar de mens geen verantwoordelijkheid in heeft. Bij alles wat hij doet kan de mens zich afvragen of het goed of slecht is wat hij doet. M.a.w.: of hij/zij ethisch verantwoord handelt.

8.4. Hoe werkt de ethiek?

De methode van de ethiek bestaat uit drie stappen: zien, oordelen en handelen.

ZIEN

Dit is de fase van de **analyse van het probleem**. Men probeert zo'n volledig mogelijk inzicht te krijgen in alle aspecten die met de kwestie te maken hebben. Daarvoor heeft men de andere wetenschappen nodig. Naar gelang het probleem heeft men te maken met sociologie, rechten, medische wetenschappen, economie, biologie, psychologie en ga zo maar door.

Deze eerste fase is zeer belangrijk, want men kan geen goed oordeel vellen over iets zonder dat men een duidelijk wetenschappelijk verantwoord zicht heeft op het probleem.

Men mag in geen geval een beslissing nemen waarbij men een aantal belangrijke factoren zou over het hoofd zien. Dit zou onverantwoord zijn.

De eerste fase levert dikwijls al de nodige problemen op. Alleen al door het feit dat wetenschappers soms tot tegengestelde bevindingen komen. Niet alleen komen verschillende wetenschappen soms in conflict met elkaar, maar binnen dezelfde discipline is er soms ook onenigheid. Bijvoorbeeld zijn de wetenschappers het nog altijd oneens over de mogelijke risico's van genetisch gewijzigde organismen. Hoe vaak botsen economie en ecologie niet met elkaar?

OORDELEN

Wetenschappen leveren feiten af. Maar dan ook niets meer. **De feiten moeten nu geïnterpreteerd worden in het licht van hun menswaardigheid.** Wordt de mens

er beter en gelukkiger van? Dient het de menselijkheid? Niet alles wat kan, mag. Waarom? Omdat het niet altijd goed is.

Het probleem ligt nu precies bij de visie op 'menswaardigheid'. Elke mens heeft een bepaalde levensvisie of levensbeschouwing met een aantal belangrijke waarden. Ook een maatschappij stelt bepaalde waarden voorop: welvaart en gezondheid, vrijheid en zelfbeschikking zijn vier hoog genoteerde waarden in ons maatschappelijk ethos. Naargelang de levensopvatting zal men anders over bepaalde problemen oordelen. Neem nu de kwestie dierenrechten in de ecologische ethiek. Hebben dieren een waarde op zich zoals mensen of niet? Mag men dieren zomaar als ding behandelen? Naargelang de waarde die men aan dieren hecht, zal men een ander ethisch oordeel vellen over het gebruik van dierproeven. Sommigen hebben geen problemen met dierproeven ten behoeve van de wasmiddelenindustrie of de cosmetica-industrie. Anderen stellen dat alleen een hoger doel opweegt tegen het opofferen van dieren. Bijvoorbeeld om geneesmiddelen uit te testen vooraleer men ze op mensen toepast. Voor nog anderen zijn dieren even 'heilig' als mensen.

Dé ethiek bestaat dus niet. Er bestaan zovele vormen van ethiek als er levensopvattingen en mensvisies bestaan. Ziet men de mens als een losstaand individu los van de gemeenschap met enkel individuele rechten, zal men anders over maatschappelijke problemen oordelen dan mensen die vinden dat je slechts ten volle mens kan zijn in relatie met anderen. Zij vinden dat je dus evengoed met de gemeenschap moet rekening houden bij het ethisch oordeel. Eigenbelang of algemeen welzijn zijn de meest voorkomende twistpunten bij het ethisch oordeel.

Ook de opvatting over ethiek kan verschillen.

Zo zijn er **verschillende ethische modellen** te onderscheiden. We stellen drie modellen voor. De drie modellen belichten telkens een ander aspect dat bij het ethisch redeneren belangrijk is.

➤ Men kan uitgaan van een **BEGINSELETHIEK**

Voorop staan **ethische principes** die men toepast in bepaalde situaties. De ethische principes zijn de fundamentele normen die gericht zijn op het nastreven of beschermen van bepaalde waarden.

Een voorbeeld: Eerbied voor het menselijk leven = ethische hoofdwaarde, fundamentele norm: gij zult niet doden of gij zult eerbied hebben voor het leven. Wat te denken over de doodstraf? De doodstraf is in principe onethisch omdat men de meest fundamentele waarde vernietigt. Eerbied voor het leven is als fundamentele waardig geldig ongeacht leeftijd, ras, afkomst, ... maar ook verleden. M.a.w.: ook een misdadiger mag men het leven niet ontnemen. Wat te denken over euthanasie? Euthanasie is levensverkortend handelen en druist in tegen de fundamentele regel "niet doden".

➤ Men kan uitgaan van een **GEVOLGENETHIEK**

Hierbij houdt men vooral rekening met de **gevolgen** van de handeling. Hier is het belangrijk voor- en nadelen tegenover elkaar af te wegen. Hier worden de waarden die met elkaar in botsing komen, tegen elkaar afgewogen.

Een voorbeeld: Bij een prenatale diagnose stelt men vast dat een foetus een ernstige erfelijke afwijking heeft. De levenskansen van de foetus zijn bijzonder klein. Men overweegt abortus.

➤ Men kan uitgaan van een **DEUGDENETHIEK**.

Hierbij gaat men uit van de intentie of **bedoeling** van de persoon die handelt. Deugden zou je ethische kwaliteiten kunnen noemen: rechtvaardig zijn, eerlijk zijn, betrouwbaar zijn, verantwoordelijk zijn.

Bijvoorbeeld: In eer en geweten neemt iemand met de beste bedoelingen een bepaalde beslissing. Hij handelt (volgens de deugdenethiek) ethisch.

Bij het ethisch redeneren is het belangrijk dat de drie aspecten aan bod komen: 1° de fundamentele waarden die voorop staan 2° rekening houden met de gevolgen van de beslissing 3° rekening houden met de ethische intentie of bedoeling.

HANDELEN

De ethiek is uiteraard gericht op het handelen. Er moeten concrete stappen uitgewerkt worden om de bestaande situatie dichterbij te brengen bij de ideale oplossing.

Ook hier spelen in de praktijk verschillende ethische modellen.

- Je kan de klemtoon leggen op het feit dat de genomen beslissing de ethisch goede oplossing moet realiseren. Dan legt men vooral de nadruk op het handelen overeenkomstig zijn ethische principes.
- Je kan de klemtoon leggen op het feit dat de genomen beslissing ethisch aanvaardbaar is doordat de genomen beslissing de oplossing dichterbij brengt. (groeï-ethiek) Dan gaat men ervan uit dat men moet pragmatisch en realistisch zijn. De ideale oplossing bestaat niet en men moet werken aan een goede oplossing maar die kan slechts in een aantal stappen gerealiseerd worden.

8.5. Belangrijke ethische principes

8.5.1. Het principe van het minste kwaad

In geval van een ethisch dilemma is de ethisch meest verantwoorde oplossing die waarbij men – als men moet kiezen tussen 2 onwaarden – kiest voor **het minste kwaad**.

Een voorbeeld: Er doet zich een complicatie voor bij een zwangerschap waarbij het laten voortduren van de zwangerschap het leven van de moeder in gevaar brengt. In dit geval staan twee levens tegenover elkaar: het leven van het kind-in-wording en het leven van de moeder. In dit geval zal men voor abortus kiezen omdat men daarmee het leven van de moeder kan redden, en men zal het leven van het toekomstig kind opofferen. In dit geval is dit het minste kwaad.

8.5.2. Het principe van het meest haalbare

In heel wat situaties is de ideale oplossing niet te vinden, of niet onmiddellijk te realiseren. Dan moet men vaak genoegen nemen met een oplossing die nog niet onmiddellijk de beste oplossing is, maar wel al de oplossing dichterbij brengt. Het kan ethisch de beste oplossing zijn om de (voorlopig) **meest haalbare oplossing** te kiezen.

Een voorbeeld: Voor heel wat testen zijn dieren niet echt meer nodig, maar bestaat er een alternatief. Toch blijft het in de farmaceutische industrie nog nodig om bepaalde medicijnen eerst op dieren uit te testen. Voorlopig aanvaardt men dat dierproeven ethisch weliswaar niet wenselijk zijn, maar voorlopig nog niet volledig kunnen stopgezet worden. Dus in een aantal situaties zijn dierproeven ethisch te rechtvaardigen.

8.5.3. Het ethisch minimum

Men aanvaardt dat niet iedereen of dat men niet in alle situaties de ethische norm kan halen, maar er is een **ethisch minimum**: een grens die men niet onder mag om toch minimale waarden te bereiken.

Een voorbeeld: In de bescherming tegen AIDS is de beste oplossing uiteraard seksuele trouw aan één partner. Vele mensen komen daar niet aan toe. Het ethisch minimum eist dat mensen die zich niet aan één seksuele partner houden minstens niet onbeschermd vrijen zodat ze geen partner kunnen besmetten.

8.5.4. Het principe van proportionaliteit

Soms moet een proportioneel kwaad gekozen worden om het goede te bereiken. Het woord proportioneel betekent 'in verhouding tot'. Proportionaliteit is 'evenredigheid'. Als men twee (on-) waarden in vergelijking brengt met elkaar, wordt duidelijk welke keuze moet gemaakt worden.

Een voorbeeld kan dit principe verder verduidelijken. Recht op vrije meningsuiting en persvrijheid zijn fundamentele waarden. Het zijn fundamentele mensenrechten. Toch kan in sommige gevallen een rechter een publicatieverbod opleggen. Bijvoorbeeld om een andere fundamentele waarde te kunnen beschermen. Wanneer twee fundamentele waarden met elkaar in botsing komen, moet men uitzoeken welke fundamentele waarde voorrang krijgt op de andere. Men moet dus beide fundamentele waarden in 'proportie' zetten tegenover elkaar. Geschriften die openlijk aanzetten tot racisme, of geschriften die openlijk de holocaust minimaliseren of ontkennen, zijn verboden. Dit is geen kwestie van censuur of aantasting van de persvrijheid. Dit is omdat anders het fundamenteel recht op respect en gelijkheid geschonden wordt. Anders geformuleerd: racisme is nog erger dan een publicatieverbod. Proportioneel gezien kiest men voor het kwaad van een beperking van de persvrijheid om de waarde van gelijkheid te vrijwaren. In een dictatuur wordt ook de persvrijheid aan banden gelegd. Hier willen de machthebbers voorkomen dat er politieke oppositie is. Hier gebruikt men een kwaad om een andere waarde te schenden: het recht op vrijheid van overtuiging. En dit kan niet. Hier is geen sprake van 'proportionaliteit'.

Synthese **ETHISCH REDENEREN** houdt in :

- Stap 1 Een situatie bekijken vanuit ethisch oogpunt
= vragen stellen
- Heeft dit met *goed* en *slecht* te maken?
 - Is dit rechtvaardig of onrechtvaardig?
 - Wat is het meest menswaardig? Wat is mensenwaardig?
 - Heeft de mens hier een verantwoordelijkheid? Welke?
- Stap 2 Zien, oordelen, handelen
- Analyse : gegevens verzamelen, onderzoek van alle aspecten van de situatie vanuit verschillende invalshoeken
 - Bepalen van de waarden die in de situatie aan bod komen.
 - De fundamentele waarden vooropstellen, afwegen van de gevolgen, de bedoeling of intentie nagaan
 - Oplossingen toetsen aan de ethische of morele waarden, toepassen van de ethische waarden en principes
 - Concrete stappen aanduiden om tot een oplossing te komen.